

IEVA DEVIATNIKOVAITĖ

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
Mykolas Romeris University, Lithuania

Prano Dovydaičio premijai

<https://doi.org/10.24101/logos.2020.33>

Gauta 2020 03 26

VALSTYBINĖ (LIETUVIŲ) KALBA VIEŠAJAME GYVENIME TEISININKO POŽIŪRIU

The Official (Lithuanian) Language in the Public Life
from the Point of View of a Lawyer

SUMMARY

This research focuses on the protection and use of the state (Lithuanian) language in public life. It was prompted by the increasing number of signboards, advertisements, buildings, “obscured” in foreign languages, and by Lithuanian food products whose titles are not written in state language but in foreign languages. In this way, in our public lives, little by little, the state language is being pushed out. Though Article 14 of the Constitution of the Republic of Lithuania mandatorily states that the official language is Lithuanian and, according to the case-law of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, the official language must prevail in public life, the effective protection of the state language is weak. The aim and tasks of the article are: to present the provisions of the official constitutional doctrine on the use of the state language, to evaluate the legal regulation of the use of the state language in the public life and its means of protection, and to name the responsible institutions and make recommendations.

SANTRAUKA

Atlikti valstybinės (lietuvių) kalbos apsaugos priemonių, jos vartojimo viešajame gyvenime tyrimą paskatino vis didėjantys kiekiai svetimomis kalbomis užrašytų iškabų, reklamų, pastatų, „aplipdytų“ svetimais užrašais, lietuviškų maisto prekių, kurių pavadinimai matomiausiose vietose yra užrašyti ne gimtąja, valstybine kalba, bet svetimomis kalbomis. Taip po truputį mūsų viešajame gyvenime „išstumiami“ valstybinė kalba – bendrinė kalba, kuri ne vienam piliečiui yra ir gimtoji.

Visa tai vyksta, nors Lietuvos Respublikos Konstitucijos 14 straipsnis imperatyviai įtvirtina, kad valstybinė kalba yra lietuvių kalba, o pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudenciją viešajame gyvenime turi vyrėti valstybinė kalba.

RAKTAŽODŽIAI: valstybinė (lietuvių) kalba, teisinis reguliavimas, institucijos.

KEY WORDS: official (Lithuanian) language, legal regulation, institutions.

Straipsnyje keliamas tikslas ir uždaviniai – pateikti oficialios konstitucinės doktrinos nuostatas dėl valstybinės kalbos vartojimo, įvertinti teisinį valstybinės kalbos vartojimo viešajame gyvenime ir jos apsaugos priemonių reguliavimą, įvardyti atsakingas institucijas, pateikti rekomendacijas.

„Tautos gyvenimui turi didžiausios svarbos kalba“ (Mūsų kalba 1925: 3).

„Lietuvos valstybė kūrėsi lietuvių tautos pagrindu“ (2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas)

ĮVADAS

M. Romeris, Lietuvos konstitucinės ir administracinės teisės pradininkas, yra rašęs, kad valstybę sudaro trys elementai – tauta, teritorija, valdžia (Romeris 1934: 1). Vienas tautos požymių yra kalba (kiti požymiai – bendra istorija, kultūra ir t. t.). Taigi kalba yra vienas iš valstybės elementų požymių.

Lietuvos ir netgi užsienio kalbininkai daugybę kartų yra akcentavę lietuvių kalbos, tarmių grožį, archajiškumą, autentiškumą. Lietuvių filologai rūpinasi tarmių išlikimu atlikdami įvairius mokslinius tyrimus. Tačiau ar kartu nevertėtų pradėti rūpintis ir valstybinės (lietuvių) kalbos išlikimu?

Atlikti šį valstybinės (lietuvių) kalbos apsaugos priemonių, jos vartojimo viešajame gyvenime tyrimą paskatino vis didėjantys kiekiai svetimomis kalbomis užrašytų iškabų, reklamų, pastatų, „aplipdytų“ svetimais užrašais, lietuviškų maisto produktų, kurių pavadinimai užrašyti ne gimtąja, valstybine kalba, bet svetimomis kalbomis. Manytina, kad tokie dalykai po truputį mūsų viešajame

gyvenime gali „išstumti“ valstybinę kalbą. O tai gali grėsti kalbos išnykimu.

Visa tai vyksta, nors Lietuvos Respublikos Konstitucijos 14 straipsnis imperatyviai įtvirtina, kad valstybinė kalba yra lietuvių kalba, o oficialioje konstitucinėje doktrinoje ne kartą akcentuota, kad įstatymais turi būti nustatytos valstybinės kalbos vartojimo viešajame gyvenime užtikrinimo ir valstybinės kalbos apsaugos priemonės. Taigi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija suponuoja, kad viešajame gyvenime turi vyrėti valstybinė kalba.

Straipsnyje keliamas tikslas ir uždaviniai – pateikti oficialios konstitucinės doktrinos nuostatas dėl valstybinės kalbos vartojimo, įvertinti teisinį reguliavimą dėl valstybinės kalbos vartojimo viešajame gyvenime ir jos apsaugos priemonių, įvardyti atsakingas institucijas, pateikti rekomendacijas.

Atliekant tyrimą naudotasi deskriptyviu, dokumentų analizės, lingvistiniu teisės aiškinimo, lyginamosios analizės, loginiu, lyginamojo istorinio ir apibendrinimo metodais.

KONSTITUCIJA IR OFICIALIOJI KONSTITUCINĖ DOKTRINA APIE VALSTYBINĘ KALBĄ

Pirmąkart Lietuvos teisiniame reguliavime lietuvių kalba kaip valstybinė

buvo įtvirtinta 1922 m. Lietuvos valstybės konstitucijos 6 straipsnyje: „Valstybės

kalba – lietuvių kalba.“ Tokia pati nuostata buvo įtvirtinta ir 1928 m. Lietuvos valstybės konstitucijoje. Panašiai ši nuostata skambėjo ir 1938 m. Lietuvos konstitucijos 7 straipsnyje: „Valstybinė kalba – lietuvių kalba.“

Tokią pačią normą rasime 1992 m. Lietuvos Respublikos piliečių referendumu priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 14 straipsnyje. Galiojančioje Konstitucijoje valstybinė kalba minima dar viename kontekste – 117 straipsnyje nustatyta, kad teismo procesas vyksta valstybine kalba.

Konstituciją oficialiai gali aiškinti tik Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas). Jis yra aiškinęs ir Konstitucijos 14 straipsnį. Akcentuosime keletą dalykų remdamiesi oficialia konstitucine doktrina.

Pirma, Konstitucinis Teismas 1999 m. spalio 21 d. nutarime pabrėžė, kad lietuvių kalba yra konstitucinė vertybė, kuri saugo tautos identitetą, integruoja pilietinę tautą, užtikrina tautos suvereniteto raišką, valstybės vientisumą ir jos nedalomumą, normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą.

Antra, tame pačiame nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad valstybinė kalba yra piliečių lygiateisiškumo garantija, nes visi piliečiai, įgyvendindami savo teises ir teisėtus interesus, vienuodomis sąlygomis gali bendrauti su valstybės ir savivaldybių įstaigomis.

Trečia, minėtame nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad įstatymų leidėjas privalo įstatymais nustatyti, kaip šios kalbos vartojimas užtikrinamas viešajame gyvenime, be to, jis turi numatyti valstybinės kalbos apsaugos priemones.

Ketvirta, Konstitucinis Teismas išaiškino, kad lietuvių kalba privalo būti var-

tojama visose valstybės ir savivaldos institucijose, visose Lietuvoje esančiose įstaigose, įmonėse ir organizacijose. Maža to, buvo akcentuota, kad įstatymai ir kiti teisės aktai turi būti skelbiami valstybine kalba, kad raštvedyba, apskaitos, atskaitomybės, finansiniai dokumentai privalo būti tvarkomi lietuvių kalba; valstybės ir savivaldos institucijos, įstaigos, įmonės bei organizacijos tarpusavyje susirašinėja valstybine kalba.

Penkta, 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog asmens tautybė negali būti pagrindu asmeniui reikalauti, kad jam nebūtų taikomos taisyklės, kylančios iš valstybinės lietuvių kalbos statuso, kadangi taip būtų pažeistas konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui, teismui, valstybės institucijoms ir pareigūnams principas.

Šešta, minėtame nutarime Konstitucinis Teismas išaiškino, kad į valstybės tarnybą būtų priimami tik tokie asmenys, kurie gerai moka valstybinę kalbą. Šį teiginį Teismas argumentavo tuo, kad tik gerai mokantys valstybinę kalbą valstybės tarnautojai galės tinkamai vykdyti savo pareigas, kad besikreipiantiems į juos asmenims nekils sunkumų su jais bendraujant, kad bus užtikrintas normalus įvairių valstybės ir savivaldybių institucijų bendravimas, kad nekils kitų sunkumų vykdant tarnybines pareigas ar su valstybės tarnyba susijusias užduotis.

Septinta, 2006 m. gegužės 10 d. nutarime Konstitucinis Teismas akcentavo, kad valstybinė kalba yra valstybingumo elementas, vienijantis valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą integruojantis veiksnys, užtikrinantis visiems valstybės piliečiams lygias galimybes dalyvauti

valdant savo šalį, priimant valstybinės reikšmės sprendimus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į valstybinę tarnybą. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad valstybinės kalbos mokėjimas yra visaverčio piliečių dalyvavimo valdant valstybę prielaida ir būtina sąlyga.

Aštunta, 2007 m. gegužės 5 d. nutarime Konstitucinis Teismas išaiškino, jog lietuvių kalbos kaip valstybinės kalbos statusas reiškia, kad turi būti užtikrintas lietuvių kalbos funkcionavimas visose viešojo gyvenimo srityse.

Reziumuojant galima tvirtinti, kad Konstitucinis Teismas valstybinės kalbos reikšmę pažymėjo keliose srityse – valstybės ir savivaldybių įstaigų veikloje ir veikime, valstybės tarnyboje, piliečių dalyvavimo valstybės valdyme, įstatymų leidėjo pareigoje priimti įstatymus, kuriuose būtų normų dėl valstybinės kalbos vartojimo užtikrinimo viešajame gyvenime ir dėl valstybinės kalbos apsaugos priemonių.

Paskutines dvi sritis aptarsime tolesniuose straipsnio skyreliuose.

VALSTYBINĖS KALBOS VARTOJIMO UŽTIKRINIMO VIEŠAJAME GYVENIME TEISINIS REGULIAVIMAS

Buvo minėta, kad Konstitucinis Teismas 1999 m. spalio 21 d. nutarime yra konstatavęs, jog įstatymų leidėjas privalo įstatymais nustatyti valstybinės kalbos vartojimo užtikrinimą viešajame gyvenime. Taigi šiame straipsnio skyrelyje pabandysime apžvelgti, ar tai padarė įstatymų leidėjas.

Prieš aptardami teisinį reguliavimą pažymėsime faktą, kad 2012 m. kovo 15 d. buvo priimtas Konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinis įstatymas. Pateiktame sąrašo tarp kitų konstitucinių įstatymų buvo numatytas Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos konstitucinis įstatymas.

Trumpai apžvelgsime šio įstatymo projekte numatytas nuostatas. Projekte buvo numatyta svarbių dalykų ir teisiniu, ir mokslo, ir institucijų reformų požiūriais. Teisiniu požiūriu svarbu, kad buvo numatyta apibrėžti viešųjų užrašų sampratą. Mokslo požiūriu buvo numatytas lituanistikos mokslo tyrimų prioritetas. Buvo planuota plėsti Valstybinės

kalbos inspekcijos institucinę struktūrą įsteigiant jai pavaldžius teritorinius padalinius, nustatant jos atskaitingumą ne Kultūros ministerijai, bet Valstybinei lietuvių kalbos komisijai. Deja, šis įstatymas niekada nebuvo priimtas. Kita vertus, projektas yra kiek detalus. Manytina, konstitucinis įstatymas turi būti lakoniškesnis, neapibrėžiantis dalykų, kurie gali būti nustatomi įstatymu, pavyzdžiui, institucijų struktūros ir pan. Priimant konstitucinį įstatymą kartu turėtų būti keičiami ir atitinkami įstatymai. Kita vertus, Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime yra išskirti tik du konstitucinio įstatymo skirtumai nuo įstatymo – skirtinga priėmimo ir keitimo tvarka.

Apžvelgdami įstatymus, reglamentuojančius valstybinės kalbos vartojimo užtikrinimą viešajame gyvenime, pažymėsime, kad viešojo gyvenimo teisinio apibrėžimo nėra. Bet galime numanyti, kad viešasis gyvenimas vyksta viešojoje erdvėje: gatvėje, parduotuvėse, valstybinėse, savivaldybių

institucijose, švietimo įstaigose, mokslo įstaigose, asmens sveikatos priežiūros įstaigose, bibliotekose, teatruose, bažnyčiose, parkavimo aikštelėse, viešojo maitinimo įstaigose, finansinėse ir kredito įstaigose, kitose paslaugų teikimo vietose, socialiniuose tinkluose ir t. t.

Šiame straipsnio skyrelyje apžvelgsime Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Vartotojų teisių apsaugos, Farmacijos, Reklamos, Tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių kontrolės įstatymų normas.

Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo (toliau – Valstybinės kalbos įstatymas) 7 straipsnyje yra įtvirtinta, jog valstybės ir savivaldos institucijų, įstaigų ir organizacijų, ryšių, transporto, sveikatos ir socialinės apsaugos, policijos ir teisėsaugos tarnybų, prekybos ir kitų gyventojų aptarnavimo įstaigų vadovai turi užtikrinti, kad gyventojai būtų aptarnaujami valstybine kalba. Įstatymo 17 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos Respublikoje viešieji užrašai turi būti parašyti valstybine kalba, pavyzdžiui, valstybine kalba turi būti rašoma iškabose, Lietuvos gaminių ir paslaugų pavadinimuose bei aprašuose. Šį įstatymą administruoja Valstybinė kalbos inspekcija.

Neabejotina, kad itin didelę reikšmę tikslios ir aiškios valstybinės kalbos vartojimas turi ir vartojimo teisiniuose santykiuose, t. y. santykiuose tarp prekių ar paslaugų tiekėjų ir vartotojų (fizinį asmenų). Sunku būtų įsivaizduoti, kaip prekės ar paslaugos pirkėjas galėtų tinkamai nuspręsti, kokį produktą įsigyti, kaip jį naudoti, jei apie prekę ar paslaugą nebūtų pateikta visa reikalinga informacija. Kaip suprasti, kokia yra produkto kaina, jei ji nėra tiksliai nurodyta (daug kur vietoje žodžio „nuolaida“

vartojami žodžiai „sale“, „discount“)? Lietuvos Respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatyme (toliau – Vartotojų teisių apsaugos įstatymas) nustatytas vartotojų teisių sąrašas, kuriame yra ir teisė gauti teisingą ir visapusišką informaciją valstybine kalba apie parduodamas prekes, teikiamas paslaugas. Be kita ko, pagal šio įstatymo 5 straipsnį gamintojas, pardavėjas, paslaugos teikėjas vartotojams privalo valstybine kalba suteikti Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (toliau – Civilinis kodeksas) ir kituose teisės aktuose nustatytą informaciją ir teisės aktų nustatyta tvarka ženklinti prekes. Kituose įstatymuose gali būti nustatyta gamintojo, pardavėjo, paslaugos teikėjo pareiga Civiliniame kodekse ir kituose teisės aktuose nustatyta informaciją vartotojams pateikti valstybine ir kita kalba. Valstybinė kalba privaloma visuose vartotojams skirtuose viešuosiuose išoriniuose ir vidiniuose prekybos ir paslaugų teikimo vietų užrašuose, apimant ir prekybos bei paslaugų teikimo vietų pavadinimus. Pagrindinis Vartotojų teisių apsaugos įstatymo administratorius yra Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba.

Vartotojų teisių kontekste negalime nepaminti ir vartojimo sutarties sąlygų. Vienas vartojimo sutarties sąlygų atitikties bendriesiems sąžiningumo kriterijams aspektų yra vertinimas, ar sąlygos yra skaidrios, t. y. ar sutarties sąlygos yra aiškios ir suprantamos vartotojui, ir ar verslininkas pateikė vartotojui visą sutarčiai sudaryti reikšmingą informaciją. Tokios sąlygos atitinka ir Europos Bendrijų Tarybos direktyvos 93/13/EB dėl nesąžiningų sąlygų vartojimo sutartyse preambulės 22 pastraipą, ir Civilinio Kodekso 6.163 straipsnio 4 dalį, 6.188

straipsnio 6 dalį bei Vartotojų teisių apsaugos įstatymo 5 straipsnį. Antai ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad neskaidrios sutarties sąlygos negali būti laikomos sąžiningomis, nes vartotojas, kuris nesupranta sutarties sąlygų ar neturi visos apsispręsti reikšmingos informacijos, negali priimti tinkamo sprendimo (2009 m. lapkričio 29 d. nutartis). Neskaidrios sutarties sąlygos negali būti laikomos sąžiningomis, nes vartotojas, kuris nesupranta sutarties sąlygų ar neturi visos apsispręsti reikšmingos informacijos, negali priimti tinkamo sprendimo (ten pat).

Lietuvos Respublikos farmacijos įstatymo (toliau – Farmacijos įstatymas) 41¹ straipsnyje nustatytas vienas iš reikalavimų parduodant vaistinius preparatus – jų pakuočių ženklavimas ir pakuotės lapelis turi būti pateikti lietuvių kalba. Šio įstatymo 8 straipsnyje taip pat reglamentuojama, kad Lietuvos Respublikos rinkai tiekiamų registruotų vaistinių preparatų, išskyrus retuosius vaistinius preparatus, pakuotės turi būti paženklintos ir pakuotės lapeliai parengti sveikatos apsaugos ministro nustatyta tvarka, vadovaujantis Valstybinės kalbos įstatymu bei Vartotojų teisių apsaugos įstatymu. Šių nuostatų įgyvendinimą turi užtikrinti Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba.

Taip pat didelę reikšmę viešajame gyvenime turi ir tinkamai pateikta prekių ar paslaugų reklama. Reklamos reguliavimo srityje taip pat nustatytos lietuvių kalbos apsaugos priemonės. Lietuvos Respublikos reklamos įstatymo (toliau – Reklamos įstatymas) 4 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad rašytiniam ir garsiniam reklamos tekstui taikomi Valstybinės kalbos įstatymo nustatyti reikalavimai. To paties įstatymo 12 straipsnio

5 dalyje įtvirtinta, kad išorinė reklama, be kitų teisės aktų, turi būti įrengiama vadovaujantis valstybinės kalbos vartojimą reglamentuojančių teisės aktų nuostatomis. Šių nuostatų vykdymo priežiūrą atlieka Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba.

Lietuvos Respublikos tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių kontrolės įstatymo (toliau – Tabako kontrolės įstatymas) 8¹ straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad tabako gaminių gamintojai, ženklindami tabako gaminius, ant bet kokios jų išorinės pakuotės Lietuvos Respublikos valstybine kalba privalo pateikti Įstatyme nurodytus išpėjimus apie galimą žalą sveikatai. Minėtų nuostatų vykdymo priežiūrą atlieka Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas.

Peržiūrėjus šiuos įstatymus peršasi išvada, kad įstatymų leidėjas įstatymais įtvirtino nuostatas, reglamentuojančias valstybinės kalbos vartojimo viešajame gyvenime užtikrinimą. Taigi įvardytų įstatymų normos atitinka Konstitucijos 14 straipsnį bei oficialiąją konstitucinę doktriną. Įgyvendindamas šią Konstitucijos nuostatą, įstatymų leidėjas ne tik įtvirtino bendrąjį reikalavimą vartoti lietuvių kalbą viešajame gyvenime, bet ir detalizavo konkrečiuose teisiniuose santykiuose, pavyzdžiui, vartojimo, reklamos ir pan.

Paminėtini ir poįstatyminiai teisės aktai. Vienas iš tokių ryškesnių yra Sveikatos apsaugos ministro patvirtinta higienos norma HN 119. Pagal šios normos 5 punktą privaloma informacija apie Lietuvos Respublikos rinkai tiekiamus maisto produktus turi būti pateikta lietuvių kalba, o papildomai tokia informacija gali būti pateikta ir užsienio kalbomis. Šių nuostatų laikymąsi kontroliuoja Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba.

Be abejo, kalbant apie teisinę reguliavimą negalima pamiršti ir Europos Sąjungos teisės. Antai Reglamentas Nr. 1169/2011 dėl informacijos apie maistą teikimo vartotojams nustato bendruosius ir privalomus reikalavimus informacijai pateikti. Šio reglamento 15 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad privaloma informacija apie maistą teikiama valstybių narių, kurių rinkoje šis maisto produktas parduodamas, vartotojams lengvai suprantama kalba. Taigi tokia norma reiškia, kad maisto produktas, ant kurio matomiau-

sioje vietoje didelėmis raidėmis parašyta svetima kalba, atitinka ES teisės normas. Bet kyla ir kitas klausimas – ar toks maisto produkto žymėjimas atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos 14 straipsnį ir Konstitucinio Teismo jurisprudenciją. Panašu, kad ne. Kita vertus, jeigu Lietuvos gamintojų maisto produktų matomiausiose vietose būtų vartojama valstybinė kalba, tai taip pat neprieštarautų Europos Sąjungos teisei. Vis dėlto Lietuvoje populiariu prekes matomiausiose vietose žymėti svetimomis kalbomis.

VALSTYBINĖS KALBOS APSAUGOS PRIEMONĖS

Buvo minėta, kad Konstitucinis Teismas įpareigojo įstatymų leidėją įstatymais ne tik užtikrinti kalbos vartojimą viešajame gyvenime, bet ir numatyti valstybinės kalbos apsaugos priemones. Taigi šiame straipsnio skyrelyje pabandydysime apžvelgti, kokias valstybinės kalbos priemones numatė įstatymų leidėjas.

Pirmiausia įvardysime dalį institucijų, kurios įpareigos, be kitų savo funkcijų, vykdyti ir taikyti valstybinės kalbos apsaugos priemones, pabrėždami, kad tokių institucijų steigimas yra viena iš priemonių saugoti valstybinę kalbą. Tai Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Valstybinė kalbos inspekcija prie Lietuvos Respublikos švietimo ministerijos, Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba, Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba, Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, savivaldybių kalbos tvarkytojai ir daugelis kitų. Kaip matyti, institucijų tinklas yra gana platus. Kiekvieną jų trumpai aptarsime.

Valstybinė lietuvių kalbos komisija yra Seimui atskaitinga valstybės įstaiga. Pagal Lietuvos Respublikos valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymo 3 straipsnio 1 punktą ji sprendžia Valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo klausimus. Panaši nuostata įtvirtinta ir Komisijos nuostatuose, nurodant, kad pagrindinis Komisijos uždavinys yra spręsti Valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo klausimus. Peržiūrėjus Komisijos priimtus nutarimus nuo 2013 m. paaiškėjo, kad nutarimų, susijusių su minėto įstatymo įgyvendinimo klausimais straipsnyje tiriamos temos kontekste, Komisija nepriėmė. Paskutiniai tokie buvo priimti 2013 m. (dėl įmonių, įstaigų ir organizacijų simbolių pavadinimų darymo taisyklių, dėl viešosios informacijos pateikimo ne valstybine kalba). Visi kiti nutarimai nuo 2013 m. yra susiję su lietuvių kalbos skyrybos taisyklėmis, kitų valstybių sostinių pavadinimais ir t. t. Daugiausia dėmesio sulaukęs dokumentas – tai 2019 m. balandžio 25 d. priimta Lietuvių kalbos prestižo stiprinimo programa. Tai skambus

dokumentas, tačiau nutolęs nuo kasdienybės. Jame neminimos realios valstybinės kalbos vartojimo viešajame gyvenime problemos ir jų teisiniai sprendimų būdai, o koncentruojamasi ties neteisinėmis priemonėmis – viktorinomis, konkursais, seminarais, viešomis paskaitomis, moksliniais tyrimais. Pažymėsime, kad pagal Valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymo 6 straipsnį Komisijos nutarimai yra privalomi valstybės ir savivaldybių institucijoms, visoms mūsų valstybėje veikiančioms įstaigoms, įmonėms ir organizacijoms. Taigi Komisijai yra suteikti įgaliojimai priimti norminius administracinius aktus, t. y. jai suteiktos realios galimybės paskatinti valstybinės kalbos vartojimą viešajame gyvenime ir šitaip kartu stiprinti jos prestižą. Taip pat atkreipsime dėmesį, kad Komisijai nėra suteikti įgaliojimai taikyti administracinę atsakomybę, nors Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekse (toliau – Administracinių nusižengimų kodeksas) yra numatyta administracinė atsakomybė už valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo klausimais nevykdymą.

Valstybinė kalbos inspekcija yra įstai-ga prie ministerijos. Taigi ji yra vykdomosios valdžios institucija, valstybinio administravimo subjektas. Remiantis Valstybinės kalbos įstatymo 25 straipsniu, šio įstatymo vykdymą kontroliuoja Valstybinės kalbos inspekcija. Šią normą, manytina, detalizuoja Valstybinės kalbos inspekcijos įstatymo 4 straipsnis, reglamentuojantis, kad Inspekcija kontroliuoja, kaip valstybės ir savivaldybių institucijose, visose Lietuvos Respublikoje veikiančiose įstaigose, įmonėse ir organizacijose laikomasi Valstybinės kalbos įsta-

tymo, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų ir kitų teisės norminių aktų, nustatančių valstybinės kalbos vartojimo bei taisyklingumo reikalavimus. Kontroliuodama Inspekcija atlieka tam tikras funkcijas. Viena iš Inspekcijos funkcijų yra taikyti administracinę atsakomybę. Remiantis Administracinių nusižengimų kodeksu, Inspekcija atlieka administracinių nusižengimų tyrimą ir surašo administracinių nusižengimų protokolus dėl valstybinės kalbos nevirtojimo juridinių asmenų antspaudoose, spaudoose, blankuose, iškabose, tarnybinių patalpų ir kituose viešuose užrašuose, gaminių ir paslaugų pavadinimuose bei jų aprašuose, Lietuvoje parduodamų prekių naudojimo (vartojimo) instrukcijose, dėl valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo klausimais ir Valstybinės kalbos inspekcijos pareigūnų nurodymų dėl valstybinės kalbos vartojimo nevykdymo, dėl valstybinės kalbos nevirtojimo atliekant tarnybines pareigas, dėl valstybinės kalbos nevirtojimo raštvedyboje, dėl dokumentų pateikimo nevalstybine kalba, dėl televizijos ir radijo programų, kino filmų nevertimo į valstybinę kalbą ir t. t. Inspekcijos viršininkas nepriima norminių administracinių aktų, o priima vidaus administravimo aktus, kuriais turi vadovautis Inspekcijos darbuotojai, pavyzdžiui, Ūkio subjektų veiklos tikrinimo taisyklės ir pan. Kita vertus, Inspekcija savo veikloje vadovaujasi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimais, kuriais sprendžiami Valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo klausimai. Kaip minėta, tokių nutarimų per paskutinius penkerius ar net daugiau metų dėl valstybinės kalbos vartojimo viešajame gyvenime nėra priimta.

Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba yra vykdomosios valdžios institucija, valstybinio administravimo subjektas. Ji, remiantis Vartotojų teisių apsaugos įstatymo 12 straipsniu, prižiūri, ar rinkai tiekiami ne maisto produktai atitinka ne maisto produktų saugą, kokybę, ženklimą nustatančių teisės aktų reikalavimus, ne teismo tvarka sprendžia vartotojų ir pardavėjų, paslaugų teikėjų ginčus. Ji taip pat užtikrina vieną iš vartotojų teisių – gauti teisingą ir visapusišką informaciją valstybine kalba apie parduodamas prekes, teikiamas paslaugas. Viena iš priežiūros priemonių yra taikyti įstatymų nustatytas poveikio priemones, pavyzdžiui, taikyti administracinę atsakomybę pagal Administracinių nušiengimų kodeksą.

Atitinkamai Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba, Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba, Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas taiko administracinę atsakomybę, pagal jų kompetenciją reglamentuojančius teisės aktus bei imasi kitų valstybinės kalbos apsaugos priemonių.

Nepaisant to, kiek yra valstybinio ar savivaldybių administravimo institucijų, kurios yra įpareigos užtikrinti, kad pagal jų sritį viešajame gyvenime būtų vartojama valstybinė kalba, netgi nepaisant to, kaip jos atlieka savo pareigas, svarbiausios šių institucijų hierarchijoje yra Valstybinė lietuvių kalbos komisija ir

Valstybinė kalbos inspekcija prie Kultūros ministerijos. Jos yra vienintelės, kurios realiai gali skatinti valstybinės kalbos vartojimą viešajame gyvenime. Tai gali būti daroma Valstybinės lietuvių kalbos komisijos norminiais administraciniais aktais. Tai gali būti daroma Valstybinei lietuvių kalbos komisijai ir Valstybinei kalbos inspekcijai bendradarbiaujant su kitomis kompetentingomis institucijomis, galbūt stiprinant Inspekcijos institucinę struktūrą, steigiant jos teritorines įstaigas, suteikiant jai įgaliojimus priimti norminius administracinius aktus ir nustatant platesnį teisinio poveikio priemonių spektrą. Tuo labiau kad teisės aktų analizė rodo, jog valstybinės kalbos vartojimas ir to vartojimo skatinimas valstybės narės viešajame gyvenime neprieštarauja Europos Sąjungos teisei (prisiminkime Europos Sąjungos Sutarties 3 straipsnį, įtvirtinantį, kad Europos Sąjunga užtikrina Europos kultūros paveldo saugumą ir turtinimą, – o ar lietuvių kalbą nėra Europos kultūros paveldas?). Be to, straipsnio autorė nesiūlo visiškai atsisakyti paslaugų, prekių ženklavimo kitomis kalbomis arba visiškai atsisakyti kitų kalbų vartojimo žymint pastatus, nuorodas, kurios gali būti labai naudingos svečiams iš kitų šalių. Straipsnio autorė tik kelia klausimus, kodėl Lietuvos valstybės viešajame gyvenime ignoruojama valstybinė kalba ir ką galima būtų padaryti norint išvengti šio reiškinių galimų pasekmių – kalbos nykimo.

IŠVADOS

Pastaruoju metu Lietuvos viešajame gyvenime sparčiai didėja svetimų kalbų vartojimas, nors pagal Lietuvos konsti-

tucinę teisę viešajame mūsų valstybės gyvenime turi vyrauti valstybinė (lietuvių) kalba, o Lietuvos Respublikos įsta-

tymai numato teisinį reguliavimą dėl valstybinės kalbos vartojimo viešajame gyvenime bei jos apsaugos priemonių.

Lietuvoje yra gausu valstybinio ir savivaldybių administravimo subjektų, kurie įgalioti užtikrinti valstybinės kalbos vartojimą savo administruojamose srityse. Nepaisant to, sparčiai auga viešų užrašų užsienio kalbomis kiekiai, Lietuvos gamintojai maisto gaminius ir kitas prekes matomiausiose jų pakuočių vietose ženklina užsienio kalbomis. Taigi viešajame Lietuvos gyvenime po truputį įsivyrąja ne valstybinė kalba. Tai prieštarauja Lietuvos konstitucinės teisės normoms.

Teisės aktų analizė parodė, kad anksčiau nurodyta situacija neprieštarauja Europos Sąjungos teisei, tačiau

prioritetinis valstybinės kalbos vartojimas valstybės narės viešajame gyvenime taip pat neprieštarauja Europos Sąjungos teisei. Juk valstybinės kalbos vartojimas nereiškia visiško atsisakymo paslaugų, prekių ženklinimo kitomis kalbomis arba visiško kitų kalbų vartojimo atsisakymo žymint pastatus, nuorodas. Tačiau svetimos kalbos neturi būti vienintelės žymint pastatus, prekes, reklamuojant ir t. t. Svetimos kalbos gali būti tik papildomi užrašai šalia valstybinės kalbos.

Manytina, kad nepaisant išsamaus ir aiškaus teisinio reguliavimo, Lietuvoje trūksta efektyvaus ir veiksmingo Valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo priemonių ir mechanizmo.

Literatūra

Romeris Mykolas. 1934. *Valstybė*. T. I. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisų fakulteto leidinys.

Mūsų kalba. „Lietuvos mokyklos“ mėnesinis priedas lietuviškai kalbai ugdyti. 1925. 1: 3.

Teisės aktai

Europos Sąjungos sutartis. 2008. *Europos Sąjungos oficialus leidinys* C115/13.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-480/2009.

Lietuvos Respublikos farmacijos įstatymas. 2006. *Valstybės žinios* 78-3056.

Lietuvos Respublikos konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinis įstatymas. 2012. *Valstybės žinios* 36-177.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 6 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 27 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2002 m. gruodžio 24 d. įsakymas Nr. 677 Dėl Lietuvos higienos normos HN 119:2002 „Maitos produktų ženklinimas“ tvirtinimo. 2003. *Valstybės žinios* 13-530.

Lietuvos Respublikos reklamos įstatymas. 2000. *Valstybės žinios*, 2000 64-1937.

Lietuvos Respublikos tabako, tabako galinių ir su jais susijusių gaminių kontrolės įstatymas. 1996. *Valstybės žinios* 11-281.

Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas. 1995. *Valstybės žinios* 15-344.